

ПРИЛИВИ И ОТЛИВИ НА ВДЪХНОВЕНИЕТО

Едва ли е необходимо да прибягваме към данни, за да доказваме очевидната истина, че в историята на нашата литература никога не е имало повече читатели на поезия от сега. И въпреки това, както показват фактите, преиздаването на една стихосбирка, за разлика от преиздаването на белетристични творби, е все още много рядко явление. Без да е така изненадващо, както във времето на П. К. Яворов, обикновено то се приема като литературно събитие, което мълчаливо включва и едно признание, по-силно понякога от положителната оценка на критиката—признанието на читателите. С такова признание навлезе в нашата литература и младият поет Георги Джагаров: неговата първа книга „Моите песни“ за две последователни години (1954—1955) претърпя две издания — нещо, на което биха завидели дори и творци със затвърдени имена. Така тя се наложи като положително литературно явление едва ли не преди да бяха смогнали да си кажат думата онези, които и по дълг и по призвание са се наели да направляват общественото мнение. Разбира се, всичко това беше заслужена, но същевременно и изненадваща литературна победа, която редом с безспорните си предимства носеше в себе си и някои опасности: както всяка бързо постигната цел, тя можеше да създаде илюзии и да демобилизира един колеблив дух, в който литературната суета взема превес над творческите вълнения. За щастие, общо взето, Георги Джагаров не се поддаде на такава слабост. Макар някои от последвалите му творби и литературни изказвания да говорят за прекомерно нараснало самочувствие, което не се оправдава достатъчно от литературното му дело, той не се задоволи с постигнатото. Потвърждение на това са неговите следващи стихосбирки — „Лирика“ (1956) и „В минути на мълчание“ (1958). Каквито и да са нашите уговорки за тях, не подлежи на съмнение, че с тези стихосбирки поетът прави усилия да разшири тематичния обсег на своето творчество, като го обогати с ново съвременно съдържание и с нови емоции, без да слиза под своето средно равнище. А това е вече

указател за укрепващо творческо съзнание и за стремеж да се върви напред: такъв автор допуска сравнително по-малко изненади и на него обикновено се гледа с по-голямо доверие.

I

Известно е, че цяло десетилетие преди да се появи първата стихосбирка на Георги Джагаров, в българската литература вземаше превес лирическата поезия. Като даваше емоционален израз на една велика епоха, много често тя черпеше вдъхновение от героизма на съпротивата. Близките и подалечни революционни събития, които подготвиха победата на нашия народ и му откриха пътя към бъдещето, придобиха необикновено очарование и се оказаха магнетическа привлекателна сила за творците. В продължение на доста години те останаха един от основните емоционални източници за повечето от тях — разбира се, преди всичко за тези, които взеха пряко или косвено участие в съпротивата и бяха направили от нея своя лична съдба, но същевременно и за такива, които бяха останали настрана от нейните сурови изпитания. Така, след като в продължение на десет години една от най-важните теми на нашето изкуство занимава умовете и сърцата на мнозина от най-добрите ни поети и оплоди творчеството им с не малко вълнуващи творби, тя прозвуча като общо място в стиховете на други от тях. Ето защо, когато първото опиянение от победата остана назад и изискванията към художниците на словото нараснаха, съпротивата стана по-лесна, но същевременно и много по-мъчна за поетическо пресъздаване: лесна за онези, които се задоволяваха с постигането на настроение чрез преповтаряне на вариации върху една опоектизирана тема (защото имаха вече образци), и мъчна за всеки, който искаше да каже нещо ново, без да се ползува от чужди мисли, чужди образи и интонации. Тъкмо в този момент се появи и първата стихосбирка на Георги Джагаров — „Моите песни“. Напълно в духа на времето, тя подемаше мотивите на съпротивата, които

все още продължаваха да занимават въображението на нашите поети, и човек, който не беше следил литературния ни печат, можеше да допусне, че ще намери в нея повторение на отдавна известни неща. Това опасение обаче не се оправда: достатъчно е да я зачете човек, за да усети, че тя не отстъпва пред леснината, независимо от някои много сериозни увлечения и несполуки. Поетът разработва в нея познати теми, но при сполука съумява да ги види по свой начин и да открие в тях ново образно и емоционално съдържание. Така, макар да ни въвежда в един свят, който на пръв поглед не крие никакви тайни, той съумява да ни внуши някои възмущения, каквито други не са ни разкривали. Това осмисля неговата книга, придава ѝ индивидуален оттенък и я отделя от потока на литературните еднодневки.

Оттук и неизбежният въпрос: в какво се проявява творческото своеобразие, което осигури на стихосбирката „Моите песни“ благосклонен прием сред българските читатели?

Прочетете внимателно някои от характерните и сполучливи стихотворения в нея, каквито са „След разпита“, „Посвещение“, „Най-силният от нас“, „Буря“ и особено „Към родината“ и направете усилие да вникнете по-отблизо в тяхната образна, емоционална и мисловна същност. Още при първи досег с тези стихотворения ще ви направи впечатление, че авторът възпява героичното минало, в подчертано хуманитарен план: като отправя поглед преди всичко към човека, към неговата саможертва и неговия подвиг — към онова, което осмисля неговото поведение и му придава морална стойност. Но понеже не е наблюдавал събитията отдалече, той не говори нито просто като негов почитател, който изразява своето отношение със средствата на стихотворната възхвала, нито като съчувственик, който скърби за скъпата жертва, нито още по-малко като летописец на епохата, който създава поетически илюстрации на станалото. Напротив, за него съпротивата е героично изпитание, неразделно от собствената му съдба, от собствената му гражданска биография: в най-добрите му ранни стихотворения нейната правда се разкрива чрез подчертана морална заинтересованост, инак казано — чрез силно субективно изживяване, чрез саморазкриване. Поетът е взел участие в нея с ясното съзнание за принадлежност към великото войнство, което се бори за бъдещето, с непреклонната увереност в тържеството на освободителния социалистически идеал. Затова в своите поетически виждания той се е изявил едновременно и като мечтател, и като трибун. Оттам и една особеност на неговите възмущения: те са едновременно и задушежни, и

поривни. В тях изповедната топлина е неотделима от полемичната страст, съкровеността — от външната изява, непосредственото настроение — от мисловните търсения. Всичко това води към сблъсък на противоречиви чувства, към драматично напрежение на лирическият тон и към някакво подчертано своеобразие на виждането — особености, които обуславят поетическата свежест на най-добрите стихотворения от книгата „Моите песни“. Благодарение на тези стихотворения авторът ни показва героизма на съпротивата в понова светлина и така успя да се изяви като поет, който се стреми към свое творческо виждане.

2

Стихосбирката „Моите песни“ обаче не само утвърди едно младо дарование — тя приключи заедно с това и един етап от неговото развитие.

Колкото и да е привлекателна борческата романтика на миналото, колкото и да е плодотворна за вдъхновението, тя не може да запълни изцяло творческия свят на един добър отзивчив поет. Идва момент, когато някога изживяното, макар да е станало негова съкровена същност, се отдалечава значително и, без да губи нищо от своята поетическа прелест, постепенно отстъпва място на нови мисли и нови възмущения. Тогава такъв творец, който остава верен на себе си и не желае да се изхвърля в преповтаряне на казаното, по силата на една вътрешна повеля все по-често и по-настойчиво започва да отправя поглед към съвременността, за да потърси в нея един недостатъчно използван източник на вдъхновение. Тъкмо такава обновителна промяна стана и с Георги Джагаров. След като се освободи от напора на някога преживяното, той пристъпи към нови идейни и тематични задачи. За разлика обаче от други, у него тази промяна се извърши по един начин, който изненадва и външно едва ли не изглежда необясним. По всяка вероятност това е забелязал всеки, който е имал случай да следи отблизо развитието на поета.

Знае се, че един от сигурните белези за творческо дарование е умението на художника да търси, да се обновява, да се домогва непрестанно до онова, което не е открил и не е изрекъл. Такова умение, както показаха първите му литературни сполуки, обладава и Георги Джагаров. Затова когато четем втората му книга — „Лирика“, ние не се учудваме и приемаме като естествен стремеж му да разшири тематичния обсег на своята поезия, да обогати нейния емоционален регистър и така да я направи по-пълноценна. Странно е обаче, че това преминаване към нови про-

блеми се извършва внезапно, без видима подготовка и — бих казал — с нарочно усилие да се накърни творческата приемственост. Такова впечатление ще добие всеки читател, който си направи труд да сравни стихосбирката „Лирика“ с предишните му творби. И действително, като изключим от нея цикъла „Сърце зад решетките“, който съдържа най-доброто от „Моите песни“, и нито едно последващо стихотворение, ние забелязваме не без изненада, че тя не се връща нито един единствен път към суровия патос на съпротивата. Изоставила миналото, тя ни отправя в друга посока: разкрива ни някои остри и характерни проблеми на съвременността (с цикъла „Птици срещу вятъра“), споделя с нас първите бащински чувства на поета (с цикъла „За да се роди човекът“), поверява ни любовните трепети на младия съпруг (с цикъла „Часове за обич“). И въпреки направения тематичен поврат, който открива нов етап в развитието на поета, ако вникнем отблизо, ще видим че между тези стихотворения и стихотворенията от книгата „Моите песни“ има нещо, което ги сродява. Това нещо е както тяхната емоционална и изобразителна особеност, която се определя пряко от личността на твореца, тъй и тяхната вътрешна същност — онази хуманитарна осмисленост, родена от близост с живота и хората, която обединява обществено значимите прояви и най-съкровени, най-личните изживявания на твореца.

За никого не е тайна, че революционните освободителни борби бяха и продължават да бъдат един от най-богатите тематични източници на изкуството от ново време. Те са подклаждали въображението на прогресивните художници и са ги оплодили с произведения, които не само ни увличат с героичната непреклонност на епохата, но заедно с това са затвърдили у нас и увереността, че усилията да се разруши един потиснически и користен свят съдържат повече романтически устрем, повече страст и повече поетическа прелест от всекидневния стремеж да се постигне щастие за всички. Затова ако се осланяме единствено на формалните съпоставки, почерпени от литературните факти на миналото, и се доверим изцяло на навика, трябва да предположим, че преминаването на Георги Джагаров от съпротивата — най-ярката проява на революционната освободителна борба в нашата страна — към проблемите на съвременността, означава преминаване от контрастно-драматични към улегнали вълнения, инак казано — от по-високо към по-ниско морално и емоционално напрежение. Стихосбирката „Лирика“ обаче не само не оправдава, а с най-добрите си творби опровергава такова предположение. И причината за това трябва

ва да се търси не само в своеобразието на нашата действителност, която с мирни средства разширява завоеванията на една революция, а и в подстъпа на твореца към живота и хората — в отношението му към проблемите, които го вълнуват.

3

Като поет Георги Джагаров е връстник на нашата победа и заедно с най-добрите ни съвременни художници на словото е свързан на живот и смърт със света на социализма. За него той е мечтал като младеж, за него се е борил и него утвърждава със своята поезия. Но той гледа на този свят с очите на диалектик и го утвърждава не само такъв, какъвто са го създали нашите днешни условия, а и такъв, какъвто може да бъде и ще бъде утре.

Този свят —
и прекрасен,
и грозен —
е мой.

Той е капка от мойто сърце.
Аз съм влизал за него в най-лютия бой
с отъмстителни тежки ръце.

(Р о д и н а)

Нека не ви плаши резкостта на израза: този свят е „прекрасен“ — за него заслужава да се живее и да се мре, защото отбелязва гигантска крачка към щастието на човека, но той все още е и „грозен“, защото не е имал достатъчно време да се освободи от наносите на миналото. Ще рече: величието на подвига, който отхвърли старото, не е попречило на поета да вижда идеала и заедно с това трудностите, които преграждат пътя към него. И понеже този идеал му е не по-малко скъп от постигнатата победа, той не се оттегля в обоза на събитията, а предпочита да вземе дейно участие в по-нататъшната борба за завоюване на бъдещето. Затова неговите стихове от втората му книга, поместени в цикъла „Птици срещу вятъра“, които го поставят в досег със съвременността, противно на очакванията, се налагат със своя динамизъм, своя устрем и своето борческо напрежение — с всичко онова, което е израз на мъчително утвърждаване. Те са изпълнени с увереност в тържеството на идеала и тъкмо поради това са чужди на онзи лекомислен оптимизъм, който се подхранва от лъжливата надежда, че нашият път напред е осеян само с рози. Те не ни обещават спокойствие и леки победи, постигнати по магически начин, а ни разкриват суровата жизнена правда — онази правда, която често пъти носи тревога, но е и по-човечна, и по-понятна, и по-мощна като духовна сила.

Предполагам, че един практически ум, който свежда нашия обществен идеал

единствено до повика „хляб за всички“, ще изпита известно недоумение пред стихотворения като „Тревога“, „Дъжд“, „На приятеля ми“ и особено като „Гора“. Привикнал да се движи в границите на всекидневното, той не ще разбере как е възможно тъкмо когато гладните години се отдалечават, в съзнанието на един революционен поет да се срещнат възторгът от постигнатата победа и безпокойството, тържеството на освобождения човек и проявите на смутена съвест. И ако в недоумението си прескочи следващото стихотворение „Отговор“, което е реплика срещу прибързаните изводи, или не му обърне достатъчно внимание, по всяка вероятност той ще отдаде това противоречие на неустойчивост: нали в интелигента живеят две души? Но иначе ще оцени тези стихове, ако пристъпи към тях с онази широта на възгледа, която не отделя практическите задачи на момента от далечните цели, борбата за хляб от социалистическия идеал — ако си спомни, че поезията е немислима без една морална оценка на живота. Тогава ние ще видим, че онова, което в тези стихотворения изглежда несъвместимо, е израз на едно съществуващо противоречие между постигнатото и желаното — противоречие, което се разразява в драматическо стълкновение на противоположни чувства: ликуване и същевременно съзнание за отговорностите, които тежат върху нас. Тогава ще зазвучат по друг начин и отгласите на смущение, които долавяме в тях: не като колебливост, като ридание на слаб човек, забравил своя дълг пред трудностите, а като присъда над нашите слабости и грешки — присъда, която държи будна нашата морална бдителност и ни прави по-устойчиви в защитата на социалистическия хуманизъм.

Стихотворенията от цикъла „Птици срещу вятъра“ — първите, с които Георги Джагаров проправя пъртина към най-близката съвременност, утвърждават нашата действителност без колебание и без никакви уговорки, но я тълкуват в светлината на идеала и затова ни издигат над нея. Те воюват за свободния горд човек — за днешния и утрешния герой на епохата, който не пада на колене

. . . пред подлещите
на не важни и важни служби,
пред лъжците по дълг,
пред глупците
с благородни
изгодни дружби

и воюва срещу враговете, прикрити и явни („Тревога“), защото знае, че „Не е свършила още борбата“ („На приятеля ми“). Оттам онова своеобразно единство на реалистична мъдрост и поривност, на пори-

цание и романтически полет, което създава емоционално направление и придава неповторима индивидуална багра на някои от най-добрите от стихотворенията на поета.

4

Следващите два цикъла от книгата „Лирика“ — „За да се роди човекът“ и „Часове за обич“, както подсказват и заглавията им, ни насочват към една по-друга област на възлнения. С изключение на някои отделни стихотворения от тях, като „Завръщане“ и „Есен“, които не се свързват пряко със съответния обединителен признак („Часове за обич“), те ни въвеждат в най-съкровения душевен свят на поета и ни поверяват тайни, които външно стоят на страна от обществено значимото. И все пак, когато ги четете, вие сте далече от себичността на онази идейно непълноценна поезия, която някои ценители не много убедително определят като интимна.

Казано по-точно, стихотворенията от поменатите два цикъла са вдъхнати от обичта към рожбата, от любовта към избраницата на сърцето и от привързаността към семейното огнище. Както се вижда, те споделят с нас такива чувства, които са свързани най-непосредствено с първичната стихийна същност на човека — с неговата лична съдба и лична изява. Ще рече, те разкриват една сфера на възлнения, на пръв поглед автономна, която поради своето естество предлага много широки възможности за създаване на значителни и трайни поетически обобщения, но заедно с това тласка и към изкушенията на самозатварянето и камерността. Като поет с живо обществено чувство обаче, Георги Джагаров се е възползвал от възможностите, без да се поддаде на слабост. Той е изживял своите съкровени чувства и ги е изявил не като епикуреец-индивидуалист, не като сладкогласен еснаф, за когото наслаждението е единственото оправдание на живота, а като ревнител на щастие за всички. Той ни говори за своята сърдечна привързаност към най-близките, които го заобикалят, но не казва с користна надменност: ето мой свят, единственият, който има стойност за мене — ето моето убежище сред световните бури. Той не живее като кърт и не вижда своето щастие вън от обществените стремежи на епохата — не си го представя независимо от тях и още по-малко противопоставено на тях. Тъкмо напротив, дори най-първичното чувство — обичта към рожбата, което се изявява на пръв поглед като обикновен биологически рефлекс, е неделимо от високите стремежи — от „устрема на мой път нагорен“, от „песента, която в мен звучи“ („Посвещение“). И той говори с

нескривана ирония за безидейното всекидневно животуване, което някои бедни духом въздигат във върховна цел на своя живот:

Това ли е било —
да пия всяка сутрин липов чай,
да бягам подир първия трамвай,
да работя превит над масата,
два пъти в месеца да ходя в касата
и цял живот така — без край. . .

Това делнично съществуване, което авторът не отрича, но и не въздига в добродетел, не го удовлетворява, и с чувство на измамен човек той пита на подбив:

Ах, тихо щастие семейно,
ти идваш, но защо не си отиваш?

(Семейно щастие)

Вместо ограничения еснафски идеал, който не отива отгът грижата за всекидневието, поетът утвърждава голямото щастие — онова щастие, което не отрича практическите цели на живота, но ги осмисля чрез един хуманитарен копнеж по бъдещето и чрез борбата за неговото осъществяване. На него той е посветил някои от своите най-задушевени песни. Струва ми се обаче, че тази страна на неговите възмения е намерила най-характерен израз в стихотворението „Мигове“, което със своя напрегнат лиризм, със своя колорит и главно с интонацията на последните стихове напомня дотам някои известни места от Лермонтов; съпоставката се налага дотам, че тези последни стихове едва ли не остават впечатление на заемка! Четете и ще се убедите сами:

Ще бъде дълъг пътя ни. И труден.
Към щастиято няма лесен път.
Тревогите с нас утрин ще се будят
и вечер ще си лягат с нас да спят.

Но стига тия мигове да има.
Те струват и живота ни дори.
Очакваните мигове, любима,
когато младата душа гори,
когато ни зове една далечност,
едно желание, един копнеж,
когато аз ти давам цяла вечност
и чакам цял свят ти да ми дадеш.

Ела по-близо! Все така — до мене!
Виж: плуват облаци, усмихва се денят
и весели от влага, и зелени,
дърветата се свеждат и шумят. . .

5

И тъй, без да губи от съкровеността на своето чувство, дори в тематично най-

личните си творби Георги Джагаров не се поддава лесно на онова разнежване, от което се ражда повърхностната поезия. Всеотдаен в своето изживяване, той е чужд на егоистичното заслепение, което създава измамно блаженство, за да доведе рано или късно, ако не до пълно разочарование, то поне до равнодушие към някога обичания. Устремен и трезвен едновременно, той нито търси опиянение в забравата, нито се теши със споделената делнична привързаност. Неговата любов не е празно обещание, не е покана за пир, а призив за борба с трудностите на живота — призив за борба и в името на един идеал (онази „далечност“, за която говори поетът), и в името на личното щастие.

И в отношенията си към детето, както и в отношенията си към любимата („Мигове“), Георги Джагаров остава верен на себе си: той е и задушевен, и суров — задушевен, защото обича, и суров, защото чувството му е неотделимо от съзнанието за правда и дълг. И това никъде не личи така ярко, както в стихотворението „На тебе, сине“. Вместо сърдечните излияния на родителя, които много често са изпълнени с пусти надежди и стават понякога общо място в поезията на тази тема, поетът чертае бъдещето на своя син с трезва предупредителност:

Защото ще видиш на pewno
реки без вода и гори без листа,
небе равнодушно и черно;
слепец ще те води по правия друм
и може би тъй ще се случи,
че някой глупак ще те учи на ум,
клеветник на чест ще те учи.

И веднага след тези стихове, които на пръв поглед звучат като мрачна заплаха за младия човек и изглеждат в противоречие със съкровения тон на заглавието, следва бащинската поръка, която е пропита и от мъжествена обич, и от гордо внушение да се живее честно, и от непреклонна увереност в утрешния ден въпреки изпитанията:

Ти плюй на това и напред отмини,
загледан в балканите снажни,
в мечтите си горди, в щастливите дни,
труди се — знай, то е по-важно!

Сред този жесток и нерадостен век
бъди едновременно воин
и верен приятел, и нежен човек!

Тогаваш ще бъда спокоен.

Оттам героичното звучене на тези стихове, в които, въпреки очевидната сухота в израза, личното възмение става общо-значима човешка проява, а реалистичното

виждане не потушава порива, а го прави по-осмислен и по-стремителен.

Както се вижда, в стихотворенията на Георги Джагаров, поместени в циклите „За да се роди човекът“ и „Часове за обич“, действително изповедността е неотделима от обществената изява, копнежът по щастие — от политическия идеал, усилията за издигане над повседневието — от мъчителното съзнание за трудностите. По този начин и в тях се редуват чувства и мисли, които водят до сблъсък на настроения и създават онова особено драматично състояние, така характерно за неговата поезия. Тази конфликтност е толкова присъща на поета, че до известна степен е сложила отпечатък дори и върху такива стихотворения като „Спомен“, „Разсъмване“, „Трепети“, „Среща“ и някои други, които стоят настрана от потока на големите страсти и не носят тревогата на мъчителното утвърждаване. В тях обаче тя се определя не пряко от замисъла и от обективното жизнено съдържание на творбата, колкото от подхода към материала — от склонността за контрастно виждане и контрастно изобразяване. Както и да е, но дори и тези толкова уравновесени стихотворения не предразполагат към спокойно съзерцание — дори и те по свой начин увличат с онази емоционална напрегнатост, която намираме в открито политическата лирика на поета.

6

Читателят, който е доловил изтъкнатото своеобразие в поезията на Георги Джагаров, сигурно до известна степен е бил озадачен от досега с третата му стихосбирка — „В минути на мълчание“. Взел повод от камерността на заглавието, което по силата на едно неписано правило трябва да се определя от съдържанието на художественото произведение, той неволно ще си е задал въпроса: дали авторът този път не е потърсил творческа изява в една по друга насока, различна от следваната до тогава — да съзерцава живота в мълчание, вместо със средствата на художественото слово да участва дейно в неговото преустройство. Прочел стихосбирката обаче, той ще се е убедил, че нищо в нея не говори за такъв обрат: и тук, въпреки някои промени, неизбежни за всеки развой, той го намира по същество такъв, какъвто е и в предишните си работи. И въпреки това заглавието „В минути на мълчание“ не ми изглежда съвсем произволно, както може да се стори на пръв поглед. Според мене, без да се определя пряко от текста на книгата, от съдържанието ѝ като цяло, то не ще да е съвсем чуждо на известни страни от емоционалния подтекст на някои от поместените в нея стихотворения.

Когато четете стихосбирката „В минути на мълчание“ и особено първия цикъл — „Нека пеят птиците“, който е едновременно и нейно средище и нейна сполука, добивате впечатление, че слушате познат глас. В нея намирате същото отношение към съвременността, същото морално и емоционално напрежение, същото сливане на личното и общественото, което е главният отличителен белег на най-хубавото от „Моите песни“ и „Лирика“. И все пак тази стихосбирка не повтаря предишните, но, разбира се, и не им се противопоставя, не скъсва с тях. Тя ги продължава и доразвива, така че едновременно е и вътрешно сродна с тях и различна от тях: сродството се определя от социалистическата идейност, от общото емоционално звучене, от еднаквия начин на виждане и изобразяване, а различието — от засилване на някои характерни особености, които тук се открояват по-ярко и дават друга отсенка на мисълта и настроението, без да ги изменят по същество. Тази промяна се проявява главно в две отношения: веднъж като засилване на изобличителната поетическа струя, друг път като стремеж да се постигне по-голяма философска обобщеност на мисълта — обобщеност, която води едновременно и до по-голяма дълбочина, и до по-голяма душевна тревога.

Георги Джагаров изобщо е далече от безобидните чуруликания, които служат за стихотворна залъгалка на сантименталното лекомислие. Още с първите си стъпки в литературата той ни поднесе творби, в които утвърждаването на новото е неотделимо от порицанието, непосредственото изживяване — от трайното и значително съдържание. Инак казано, той е поет, на когото изобщо не липсва нито сатирично жило, нито дълбочина на мисълта. И все пак, без да ни разкрива нещо неочаквано, стихосбирката „В минути на мълчание“ представя по друг начин тези две страни на неговото творчество. И това лесно ще забележи всеки, който вникне по-отблизо в нея.

Прочетете още веднъж първия цикъл от тази стихосбирка — „Нека пеят птиците“ и спрете вашето внимание по-специално върху „Жажда“, „Елегия“ и „Реплика през масата“. Още в първия момент те ви правят впечатление със своя изобличителен тон и неволно ви напомнят някои предишни работи на поета от книгата „Лирика“, като „Тревога“, „На приятеля ми“ и „На тебе, сине“. Но ако прочетете едните и другите още веднъж и направите по-внимателно сравнение между тях, ще видите, че те не само си приличат, а и значително се различават едни от други. Така докато в „Тревога“, „На приятеля ми“ и „На тебе, сине“ изобличителният елемент е схватка от настъпателното движение и по същия

представлява героична разпра със злото, в другите три стихотворения той е и това, но същевременно и нещо друго.

Вземете за пример „Реплика през масата“ — навеяна по замисъл, както показва и мотото към нея, от Леонид Мартинов (виж „След“ — на български „Следа“ „А ты? Входя в дома любые. . .“). По своята язвителност тази „реплика“ напомня посочените стихотворения от „Лирика“ с тази разлика, че е изградена изцяло върху сатирична основа. В нея намираме същата душевна сила и същата решимост в разкриване на порока — в разкриване по-точно на онова нагло бездушие и приспособленчество, което крие зад привидности враждата си към нашия идеал:

Ти, който спиш в постели меки,
живееш дни спокойни, леки
. . . . .
ти, който си човекът верен,
но се гнусиш от хляба черен
и гледаш днешния ни ден
от пиедестала си студен;
ти, който произнасяш речи,
прозираш толкоз надалече,
отваряш всякакви врати,
постигаш всякакви мечти —
поспри за малко своя ритъм
и позволи да те попитам:
в действителност
какво си ти?

Не може обаче да се каже същото за „Жажда“, „Елегия“ и някои други стихотворения от книгата „В минути на млчание“. В тях изобличителният момент засяга не отделни отрицателни прояви на нашето общество, каквито е имало и още ще има, а такива страни от поведението на човека, които са по-трайни и по-универсални. Затова навярно в него сатиричният порив е отстъпил място на иронията и е прозвучал елегично — нещо, което не може да се намери в предишните стихосбирки. Тук поетът е наранен от злото по друг начин: и много по-непосредствено, и много по-дълбоко. Той се съпротивлява срещу него, но не тържествува — гледа уверено в бъдещето, но неговата непреклонност понякога изглежда необичайно разколебана и в очите му напират сълзи:

. . . извадих тетрадка
и молив
и заплаках
над белия лист. . .

(Е л е г и я)

Или спрете се на стихотворенията „Питам те“, „Разговор с моя син в деня на неговата първа годишнина“ и пак на „Жажда“, но погледнете откъм друга страна.

Независимо от това как ще ги възприемете и как ще ги оцените в художествено отношение, на пръв поглед в тях не ще откриете нищо изненадващо — нищо, което да ги отдалечава от предишните творби на поета. И все пак внимателният читател ще долови в тях една много характерна промяна, която личи еднакво и в съдържанието им, и в общото им емоционално звучене.

И в тези, както и в предишните си стихотворения, Георги Джагаров се изявява като мислещ поет — така е и вероятно не може да бъде иначе. За разлика от порано обаче тук неговите обобщения са се отдалечили малко от актуалността и са придобили и по-общ, но и по-подчертан хуманитарен смисъл. Така в последните две — „Разговор с моя син в деня на неговата първа годишнина“ и „Жажда“ — поетът се е докоснал за миг до въпроса за живота и смъртта и е потърсил оптимистично решение в мисълта за вечния кръговрат — една мисъл, която е занимала и ще занимава милиони хора. На тази мисъл той се старае да придаде свое звучение и своя емоционална багра:

Ще духнат пролетните ветрове
и с крачките на времето епично
ще идват,
ще изчезват светове,
но всичко ще ми бъде безразлично.
О, няма ли да тръсна аз глава,
о, няма ли в пръстта да се обърна
и като стрък поне,
като трева
при хората
отново да се върна! . . .

В „Питам те“, напротив, авторът външно се приближава до актуалността. Всъщност обаче той само взема повод от нея, за да постави друг хуманитарен въпрос с широк обхват. Като се обръща с чувство на възторг към техническия гений на епохата (назовава го „приятелю“), който осъществява дързновенията на много поколения, за да достигне

и звездите,
и тайните на вечността примамна,

той се обръща към него с вълнение:

но питам те:
ще стигнеш ли сърцето,
което те зове от памтивека
като дръвче забравено край пътя,
да спреш до него и да го помилваш,
за да разцъфне радостно и светло
с най-хубавите свои цветове?

Така той отдава дължимото на усилията да се проникне в макрокосмоса, но ги

осмисля чрез изтъкването на друга голяма задача — проникването в макрокосмоса на човешката душа. А това е поетически израз на великата истина, че нашите знания и нашата сила придобиват морална стойност само тогава, когато са поставени в служба на човешкото щастие. Характерно е обаче, че тук мисълта на поета, за разлика от предишните му стихотворения, е не само по-широко обоснована и по-универсална, а е и по-малко уверена пред бъдещето — възбужда повече тревожни въпроси. И естествено, тя подклажда повече нашата мечтателност, нашия копнеж и по-малко нашата воля и нашата решимост за действие.

7

Как да обясним тези нови отсенки в мисловния и емоционален свят на Георги Джагаров?

Каквото и да казваме, не може да се оспори, че когато стане на трийсет години, човек е по-въздържан в своите съждения и по-трезвен в отношенията си с хората. Без да е променил своите възгледи и без да е спрял напред път към идеала, от опит той се е научил, че някои неща не са така лесно постижими, както му се струвало на младини. Затова не би ни учудило много, ако в неговите творби забележим засилване на склонността към критицизъм в ущърб на възторга и устрема. Готов съм дори да отида по-нататък и да допусна, че в резултат на такава еволюция неговото повишено настроение при дадени условия може повече или по-малко да бъде засегнато от тревожни елегични отгласи. Но стихосбирката „В минути на мълчание“ не ни дава право на такова предположение, защото не спира тук. Без да изменя общата идейно-творческа насока на поета, тя съдържа мисли и настроения, които отвеждат понякога твърде далече и не могат да се обяснят с обикновената съдържана реалистичност на зрелостта.

Това се потвърждава и от общия дух на книгата, и по-специално от стихотворения като „Разкаяние“, „Признание“ и „Облаци“.

Спомнете си някои характерни места от първите две:

Може би животът ми е лош,
може би самият аз съм лош —
нещо все ме мъчи, все ме трови,
все ме стягат някакви окови.

(Р а з к а я н и е)

Кой би могъл да си помисли,
че като никога преди
една усойна тежка мъка
ще легне в моите гърди;

че аз до сутринта ще скитам
из градските градини сам
и под дърветата ще плача
от огорчение и срам;
че като птица ще се моля
на изгрева червен и тих:
дано ме върне при земята,
при хората, при моя стих!

(П р и з н а н и е)

Разбира се, тези стихове са много необичайни за един поет, чието творчество винаги се е отличавало със своя повишен оптимистичен тон. Все пак, взети във контекста и във общата емоционална атмосфера на стихотворенията, те не дават основание за решителни крайни изводи. И знае се защо: независимо от разликата във възгледите и в душевните предразположения, всеки от нас има такива моменти в живота си, когато неминуемо чувствува (или поне му се струва), че му тежат „някакви окови“, че не може да се освободи от напора на „усойна тежка мъка“ — все едно как ги посреща и как ги обяснява. Но това не е голяма беда и не води до капитулация, стига човек да намери у себе си достатъчно душевна сила, за да преодолее угнетението и да следва повелите на своята съвест и своя разум. Същественото в случая е не това дали той е изпаднал в едни или други неизбежни слабости — същественото е дали в края на краищата тържествува морално над тях. За жалост тъкмо в посочените стихотворения Георги Джагаров не говори с езика и със съзнанието на победител. Напротив, той се е поддал на връхлетялото го мрачно настроение, без да му окаже достатъчна съпротива и същевременно, без достатъчно да го изясни и осмисли. Ще рече, тук той се е отклонил до известна степен от своя основен емоционален тон, от своята непоколебимост. Затова над поетическите му възмущения този път тегне някаква недоизказаност — авторът сякаш се плаши да ни повери онова, което го вълнува от страх да не се отдалечи от себе си. И естествено, с посочените стихотворения, независимо от поетическите им качества, той не успява да постигне дори и най-малкото, на което може да разчита всеки автор: поради задръжка, той не успява да намери облекчение в споделената тревога и споделената неудовлетвореност. С това състояние на душевна потиснатост, което предразполага към минути на мълчание, трябва да се обяснят и някои други прояви в тази книга: и моментните пристъпи на безразличие („Жажда“), и изпитваната понякога толкова мъчителна, колкото и неоправдана неизвестност пред бъдещето — едно настроение, намерило характерен метафоричен израз в заключителните стихове на „Облаци“, което напразно бихме търсили

в по-раншните му творби. Ето тези стихове:

Ах, облаци. . .
По-скоро се сберете
и всичко разрешете
наведнъж:
или с гръм убийствен ударете,
или плиснете
благодатен дъжд!

8

Тревожните емоционални отгласи и мисловни асоциации, които намираме в посочените две стихотворения („Признание“ и „Разкаяние“), както можеше и да се предвиди, бяха забелязани и дадоха не един повод за разговор. Със своята неочакваност (нищо в „Моите песни“ и „Лирика“ не подсказва за тях) те изненадаха някои ценители, озадачиха ги и тласнаха към прибързани изводи. Така се стигна и до твърдението, че тяхната поява се дължи на идеологически причини и подсказва настъпила промяна в миросгледа на автора. Пита се обаче: такова твърдение намира ли наистина достатъчна подкрепа в неговото поетическо творчество?

Прочетете внимателно тези две стихотворения и ще видите, че те излизат от конкретни жизнени случаи и са разгънати предимно по сюжетна линия. Колкото и да търсите, в тях не ще намерите никакъв опит за разширително обобщение: да се почерпи довод от единичния факт, за да се оспорят основни идейни начала — да се сложи под съмнение общественият идеал, за който поетът се бори. Затова твърденията за настъпили миросгледни колебания не могат да се приемат и са най-малко пресиленни. Но всичко това съвсем не значи, че мъчителните настроения в посочените две стихотворения са израз на случайно душевно състояние. Напротив, както вече беше загатнато, те са само по-ярки случаи от онези засилени прояви на потиснатост, които намираме в стихосбирката „В минути на мълчание“. Те идат от едно дълбоко преживяване и свидетелствуват за настъпило душевно смущение — смущение обаче не на разочарован, а на наранен човек, засегнат в своите най-съкровени помисли и изживявания — човек, който не винаги тържествува, но и никога не хленчи, никога не отстъпва пред злото. Колкото и сложни да са като явление, според мене, тези настроения се дължат в крайна сметка на една основна обществена причина: те са поетически отглас на отречения култ към личността.

Никой не отрича, че култът към личността беше зловредна проява в нашия обществено-политически живот. За известно време той освети метода на коман-

дуване, допусна пренебрегване на законността (виж „Решение на ЦК на БКП за резултатите от досегашната работа по ликвидирането на култа към личността и предстоящите задачи“ — септември 1956 година), ограничи кръга на идейните търсения и така накърни и нашето чувство за самоуважение, и нашия усет за социалистически хуманизъм. И все пак, както всяко увлечение, той се оказа по-слаб от живота и не успя да му наложи за дълго предвзети схващания. Затова накрая той беше отречен и превъзмогнат. Този процес обаче, който разчисти пътя към бъдещето, не можеше да протече винаги гладко и безболезнено. Както при всяка операция, и тук оздравяването стана с цената на известно разтърсване — с цената на страдание. И ако това важи за всички, то важи с още по-голяма сила за творците на художествени произведения.

Известно е, че художникът повече от всеки друг възприема жизнените прояви емоционално и ги вижда преди всичко откъм тяхната нравствена страна. Това значи, че той ги преценява не с равнодушието на страничен наблюдател, а със страстта на заинтересован човек, който често пъти се счита и лично отговорен за тях. Ето защо той е способен и на повече възторг пред добродетелта, и на повече порицание пред порока. Следователно няма нищо чудно, че един поет като Георги Джагаров е изживял сравнително по-остро и с повече трагична болка съзнанието за накърнената социалистическа етика. Нищо чудно, че под негово влияние той се поддал на известна елегичност и е изпитал някои угнетителни настроения. По-важно е обаче, че въпреки тези моменти на душевна слабост, в повечето случаи поетът е успял да издържи високото напрежение и да остане верен на себе си. Косвено за такава душевна сила говорят и две други особености на книгата, „В минути на мълчание“ — подчертаната хуманитарна изява в някои стихотворения и засилените сатирични елементи в други от тях. Те показват, че макар да е наранен в своето самочувствие и макар много често да не се извисява до оптимизма на първите си работи, авторът не се примирява, а воюва срещу злото. Следователно дори и когато ни изглежда прекалено, неговото терзание по същина е оздравително: то не е капитулация — то е моментно задъхване на решилия да се съпротивлява до край.

9

След този общ преглед на стихосбирките „Моите песни“, „Лирика“ и „В минути на мълчание“, който целеше да изтъкне същественото от тяхното идейно съдържание, на нас вече ни е по-лесно да над-

никнем и в една друга област от творчеството на поета — в своеобразието на неговите изобразителни средства.

Видяхме, че в поетическия свят на Георги Джагаров се срещат и противопоставят умозрителното и спонтанното, мечтата и афекта, изповедната задушевност и полемичната страст. Ето защо неговите възвращения общо взето се отличават със своето вътрешно напрежение и се изявяват като противоречива драматична развръзка. А тази своеобразна двуфазисност на изживяването не може да се изрази по всякакъв начин. Тя изисква такива динамични средства, които осигуряват най-рязко съпоставяне на полюсно противоположни стойности, които постигат характерен сблъсък на идеи и асоциации. Оттам и основните изобразителни похвати на поета — контрастът и антитезата, които са сложили своя отпечатък върху повечето негови творби.

Без съмнение изтъкнатата особеност е най-отличителният белег в поетическия израз на Георги Джагаров. Тя придава неповторима индивидуална багра на най-добрите му стихотворения и прави впечатление на всеки внимателен читател. За нея обаче може да добие известна представа дори и онзи, който не познава творчеството на поета — достатъчни са няколко характерни примера. Ето ги:

Из „Моите песни“:

Ще те повалят в кръв,
но пак ще ставаш,
ще падаш мъртъв,
но ще побеждаваш.

(Арестуване)

А ти си вкопчил в железата
ръце — мълчиш.
Мълчи!
Ще дойде час, когато
и ти ще загърмиш.

(Буря)

Из „Лирика“:

Аз дойдох като тежка,
неотменна поръка,
като радостна песен
и кръвясала мъка.
Аз дойдох, за да кажа
нова, трепетна дума,
по-добра от зърното
и по-зла от куршума.

(Поезия)

... слепец ще те води по правия
и може би тъй ще се случи,
че някой глупак ще те учи на
клеветник на чест ще те учи
ум,
(На тебе, сине)

Из стихосбирката „В минути на мълчание“:

С онез, които бяха с теб добри,
ти бе добра, но злите не по-
пожали.

.....
Земя като една човешка длан...
Но ти за мен си цяло
мироздание,
че аз те меря не на разстоя-
ние, а с обич, от която съм пиян!

(България)

Тревогата
тежи
над младостта ми.
Но с нея и надеждите растат.
(Облаци)

Колкото обаче и да са характерни приведените примери, те не ни разкриват достатъчно творческите особености на автора. Като ги четем във цялото, можем да добием впечатление, че той си служи с контраста и антитезата като с обикновени изобразителни похвати, както правят не малко други художници на словото. Но тъкмо това не е точно и може да ни въведе в заблуждение. В действителност истината е по-друга; контрастът и антитезата в неговата поезия се определят от едно трайно душевно състояние — от начина, по който той възприема света и реагира на него. За него те са вътрешно присъщ способ за изява, без който ние не можем да си го представим нито като човек, нито като художник. Затова в неговото творчество те са и стилистически средства, но същевременно и нещо много повече от това: същност и форма на неговата мисъл. И понеже е така, те се проявяват по много начини: и чрез вътрешния диалог, и чрез страстния полемичен тон, и чрез съпоставяне на различни емоционални стойности. Ние ги намираме в динамичния език, в характерната образност, в постройката и ритъма на неговите творби.

10

Не преди много години, в едно от своите литературни изказвания, което сме свободни в някои отношения да не приемем, като говореше за социалистическия реализъм, Георги Джагаров постави със загриженост този важен принципен въпрос: „Не е ли време да се престане с натрапването на образци, макар и велики и безспорни?“ (сп. „Пламяк“, кн. 4 — 1957). Така той изрази не само една основателна тревога пред литературната канонизация, която заплашваше да униформизира мнозина, а и един от своите стремежи като творец: да се учи от големите, без да им робува. Сега, когато препрочитам

всичко писано от него, мога да кажа с пълна увереност, че този стремеж не е отишъл напусто. И доказателство за това е не само емоционалната сила на някои от най-добрите му стихотворения, чрез които се изявява един значителен поет — доказателство за това е свособразната им интонация, своеобразният ритмичен строй на поетическата му реч.

Ако прочетете внимателно стихосбирките „Моите песни“, „Лирика“ и „В минути на мълчание“, за вас не ще остане никакво съмнение, че Георги Джагаров е чиракувал при неколцина литературни майстори. Той се е учил най-напред при първенеца на нашата революционна класика — при Ботев, а едновременно с това и при други двама — при Смирненски и Вапцаров. Това е домашната литературна школа, под чието влияние той продължава да се развива и днес. По-късно обаче, при неколкогодишния си престой в Съветския съюз, поетът разширява кръга на своите литературни наставници. Тук, както се долавя от неговите стихове, той се учи от Лермонтов, който му допада със своето подчертано чувство за драматизъм, и, разбира се — от Маяковски, който го увлича със своята страст и своята устременост (не случайно в стихотворението си „На Владимир Маяковски“ той нарича автора на „Хубаво“ — „пътеводна моя звезда“). Покрай всичко това едно вътрешно духовно родство го сближава с някои от съвременните съветски поети, от които на първо място бих посочил Леонид Мартинов. Както и да е, и у нас, и в Съветския съюз по начало той се придържа към хубавото от традицията и хубавото от съвременността. И мисля, че това двойствено влияние е определило до голям степен и някои особености на неговото творчество, които са указател и за сила, но и за слабост.

От прозодично гледище поезията на Георги Джагаров, както и поезията на много други съвременни поети, е изградена върху два разнородни принципа. Тя включва в себе си едновременно симетрията и асиметрията, тоналността и атоналността, класическия и свободния стих. Наред с преобладаващия традиционен ритъм, в нея се използва и интонационният, който чрез групиране на неравномерни стъпки създава нова звукова хармония, неподатлива на аритметическа класификация. И въпреки всичко това, поезията на Георги Джагаров не оставя впечатление на разнорядност. Защо? Защото поетът се ползува от различните принципи на стихосложение не чрез външното им усвояване, не механически, а творчески — като ги подчинява обикновено на своя замисъл и своето настроение. Така, ръководен от чувството за мярка, в някои от най-сполучливите си работи той успява

да постигне особена ритмичност, която е един от индивидуалните белези на неговата поезия.

Вземете стихотворението „Ще си отидеш“ от стихосбирката „В минути на мълчание“. Външно погледнато, то е едно от тези, в които авторът се придържа най-строго към изискванията на традиционната поезика: издържано е от начало до край в четиристишия с двустъпен и четиристъпен ямб, и с пълни мъжки и женски рими, които се срещат през ред (първи-трети, съответно втори-четвърти стих).

Ето първото четиристишие, което дава понятие за цялото:

Ще си отидеш ти от мен,
но ще остане
да пее листналия клен
над младостта ни.

И въпреки точното редуване на стъпките, когато четеш това стихотворение, долавяш в него един ритъм значително различен, по-гъвкав и същевременно по-неуловим от онова, което може да се поддаде на математическо пресмятане. Тези други ритмични стъпки, които нито могат да се научат, нито могат да се открият по школки път, се постигат чрез периодичното редуване на някои стихове, изрази и думи — в случая чрез редуване на първите два стиха „Ще си отидеш ти от мен“ и „но ще остане“. Те създават по-едри вълни в ритмичния поток и причиняват един спонтанен тътен (руснаците казват „гул“), чрез който се постига по-богата и по-хармонична оркестрация на цялото.

Не ще и дума, ритмичния похват, който намираме в стихотворението „Ще си отидеш“, е известен и сам по себе си не представлява никакво литературно откритие. (Спомнете си покрай другото знаменитата „Ballade de celui qui chanta dans les supplices“ от Арагон, в която вътрешната ритмичност се постига с повтарянето на стиха „Et s'il était à refaire. . .“ и пр.).

Обаче заслужава внимание фактът, че в поезията на Георги Джагаров този похват не е случайна и временна, а трайна и характерна проява. И действително, той е използван в много негови стихотворения, различни по замисъл и ритмично своеобразие. Такива са „Към родината“, „Най-силният от нас“ и „Няма да загине“ („Моите песни“), „Поезия“ и „Дъжд“ („Лирика“), „Стихотворение за един бивш полицейски участък, сега превърнат в детски дом“, „Сприя“ и „Песен за комуниста“ („В минути на мълчание“). Разбира се, в някои от тях посоченият изобразителен похват не е довел до творческа сполука. За пример могат да се посочат „Няма да загине“, „Песен за комуниста“ и особено „Стихотворение за един бивш

полицейски участък, сега превърнат в детски дом“, в които многократно и произволно повторение на думи, изрази и цели куплети, несъобразено с естеството на творбата и с изискването за вътрешно единство, е довело до еднообразие, до досадна напевност и дори направо до антихудожественост (както е в последното от тях, в което от добрата стихотворна култура на автора няма дори и помен). Тъкмо обратното трябва да се каже за повечето от другите посочени стихотворения. В тях повторението не е обикновен технически похват, наложен чрез произволна външна намеса на авторовата воля, а се определя от основния тон на настроението. Затова то е довело и до съвсем друг творчески резултат: обогатило е ритъма с нов елемент (нещо като едрия план в киноизкуството), динамизирало е емоционалния поток и чрез многократно наблягане е придало повече релефност на мисълта.

II

Изтъкнатият изобразителен похват, както се каза, не е нещо ново. Той се родее с припева и с някои други стилистични фигури и в една или друга форма се среща както в народната песен, тъй и в творчеството на много писатели. Следователно съвсем естествено е, че и без да търси, Георги Джагаров е могъл да го намери почти у всеки от любимите си поети. Обаче интересно е, че това, което у другите е спорадично явление, в неговото творчество е станало постоянен и много съществен елемент. А този факт вече не може да се отдаде нито на случайност, нито на чуждо влияние — той се дължи очевидно на по-трайна причина, която трябва да търсим у самия автор. Според мене тази причина е изтъкнатото творческо своеобразие на поета — неговата склонност да вижда и да се изявява по контрастно-антитезисен начин.

Нека вземем за пример едно от характерните стихотворения на Георги Джагаров — „Поезия“. То започва така:

Не за власт,
не за слава,
не за паметник златен,
не за участ такава
аз дойдох на земята.

След това малко неочаквано начало, което привлича нашето внимание със своята градация от еднородни стихове („Не за. . .“, „Не за. . .“, „Не за. . .“) се редуват в разгънат строй други ритмични повторения — първи стихове от поредни куплети: „Аз дойдох, за да расна. . .“, „Аз дойдох, за да поря. . .“, „Аз дойдох, за да падам. . .“ и др. Те отстоят на почти

равни промеждутъци и залавят като със скоби основната част от стихотворението, която съдържа неговата мисловна и емоционална същност. На края следва поанта вече в един сравнително по-спокоен тон, подсилена с едно последно повторение:

Приемете ме, братя,
от поля и балкани,
вие — с властния поглед,
вие — с потните длани!

Такава е композиционната схема на тази творба. Не ви ли подсказва тя нещо познато? Ако ви е трудно да си спомните точно какво, върнете се още веднъж към стихотворението. Прочетете го и се помъчете да вникнете в неговото общо звучене — може би така ще си изясните онова, което у вас е още смътно. Прочетете ли го, дори и да нямате опит в оценката на поезия, ще почувствувате, че то се налага със своята полемична страст. И ето че отведнъж всичко започва да ви става ясно: тази страст е намерила външен израз в многократно редуване на обрати, които са особено характерни за ораторската реч. А от това се определя и противоречивата контрастна тъкан на частите, и самата схема на цялото: като всяка ораторска реч, тя прилича на развърнато логическо съждение.

И наистина най-напред в няколко стиха, дадени в полемична форма, за да станат по-лесно достъпни на читателя (съответно на слушателя), авторът излага онова, което отрича (приведеното начало: „Не за власт. . .“ и пр.). Така чрез една инверсия, която е обикновено явление при спорове, той изгражда най-напред антитезата. След това подема многократно (повтаря) последния стих от изходното начало („аз дойдох на земята“) и чрез периодични връщания към него изгражда подробно и тезата — както прави всеки човек, който обосновава мисълта си с много и различни доводи. На края, когато тези доводи изглеждат вече достатъчни, полемичната страст постепенно се укротява. Така става винаги, когато на участника в спора се струва, че разплатата с противника е приключена благополучно. Тази вътрешна сигурност на заключението — друг белег на полемичния стил — определя и сравнително по-спокойния емоционален тон на последното четиристишие.

Както се вижда, тук контрастът и повторението не са случайни елементи. И ясно е защо: защото са външна проява на онази полемична страст, която е отличителен белег изобщо за личността на автора. Затова те не са само стилистичен похват, а имат много по-широка функция: определят както ритмичното своеобразие на

творбата, тъй и нейния композиционен строеж. И тази зависимост между представно-емоционалния свят на автора и неговите изобразителни похвати се наблюдава, разбира се, не само в това стихотворение — тя е характерен белег изобщо за творчеството на Георги Джагаров, макар да не са проявява винаги с еднаква сила.

Вземете стихотворенията „След разпита“, и „Към родината“ („Моите песни“), „Тревога“ и „Трепети“ („Лирика“), „Питам те“, „Жажда“, „Облаци“ и „Реплика през масата“ („В минути на мълчание“). Колкото и различни да са в тематично отношение, при четене вие долавяте в тях нещо, което ги прави вътрешно сродни едно на друго. Това вътрешно сродство се определя от идейно-емоционалното своеобразие на автора и се проявява, както и в стихотворението „Поезия“, чрез полемичния тон, чрез контрастния анти-тезисен начин на виждане и изобразяване. За разлика обаче от редица други стихотворения, този начин на виждане и изобразяване, отличителен изобщо за поезията на Георги Джагаров, тук е по-подчертан, по-лесно доловим и бих казал посезаем. Защо? Затова защото тук той се е проявил по-пълно и по-многогранно. Онова, което на друго място е предимно похват за изграждане на отделния образ, тук е станало похват за изграждане на цялостното обобщение. Така една особеност на мисловността и емоцията се е проявила в изобразителните средства чрез някои предпочитани стилистически фигури, за да се пренесе оттам и върху разгънатия план на творбата — върху нейната постройка. В резултат на това тази особеност е добила зрително-нагледен вид и е станала по-достъпна за възприемане.

И действително, композицията на посочените стихотворения може да се изобрази с една почти графическа точност. Един път тя включва теза и антитеза в широк двоен план („След разпита“, „Питам те“), друг път втората част от това двойно единство е намалена и сведена до заключителна поанта („Жажда“, „Облаци“, „Реплика през масата“), трети път следва многократно редуване на такива групи („Към родината“, „Тревога“, „Трепети“). Тъй или иначе авторът получава обикновено едно завършено цяло, чиято постройка е органически свързана с неговото виждане, с неговото настроение и с неговия изобразителен похват. Не случайно приведените творби, общо преценени, са едни от неговите сполуки. Това важи особено за стихотворението „Към родината“ — едно от безспорно най-хубавите на автора и едно, според мене, от най-добрите в нашата съвременна поезия.

Взета в своята цялост, поезията на Георги Джагаров носи всичките белези на значителна литературна култура. За това говори и грижливият изразителен стих, и разнообразният динамичен ритъм, и стегнатата почти геометрическа постройка на най-добрите му стихотворения. И все пак тези особености на формата, обусловени от мисловната и емоционална същност на твореца, са недостатъчни да дадат пълна представа за характера на неговата поезия — за онова своеобразие, което е толкова реално, колкото и неподатливо на изчерпателно определение.

В една неотдавнашна своя статия — „Защо и кому е потребна поезия“ (в „Литературна газета“ — бр. 24, 1959) — големият съветски поет Николай Асеев, като търсеше границата между прозата и поезията, изказа мнението, че разграничителният белег между тях не е формален (не може да се посочи от прозодията), а се състои в едно особено свойство на човешката реч. Така той дойде до въпроса: „Какво е това особено свойство на поезията?“

„Разбира се — гласеше отговорът — то не се състои в отликата на ямбите от хореите, на начупения стих от правилния. Не е и в алитерациите, не е и в римите, с които признаци обикновено се отчита наличието на поезия. Всичко това са частни признаци само на нейното външно наличие. Същността на поезията обаче съвсем не може да се разложи на сбора на едни или други признаци. Тази същност е в нейната неочакваност, в нейната неповторимост, винаги учудваща и често неузнаваема в началото.

В какво — питаше отново Николай Асеев — се състои неочакваността и новостта в поезията?

В откриването на нови съотношения между смисловите реални понятия. Тези съотношения се възприемат в първия момент като логически неоправдани, необикновени в своята контрастност и неочакваност“.

И по-нататък в същата статия:

„Можеш да се научиш да римуваш и алитерираш стихове, но да придадеш изразна сила на такива съчетания от думи, които биха преосмислили обикновеното в необикновеното, биха разкрили същността на явленията не чрез дълго изложение, а мълниеносно, озарено, пронизвайки като с електричество смисъла на думи, които обикновено живеят отдалечени — на това не можеш да се научиш; за това трябва да бъдеш поет, а не стилюет, стихослагател.“

Не ще и съмнение, тази мисъл на Николай Асеев носи всичките предимства и всичките недостатъци на афоризма. Понеже изразява в скоропоговорка едно твърде многообемно съдържание, тя може да ви се стори до известна степен опростена, ако не и едностранчива. И въпреки това, в нея се съдържа една трайна и безспорна истина, която е в сила за всяко творчество.

Изтъквано е много пъти, че речниковият фонд не е никакъв указател за поетическа дарба. Вие можете да употребявате цял живот думи като „буря“, „клонове“, „сабя“ „венец“, „кърши“, „свива“ и други, можете да изразите с тях една или друга истина, без да изненадате и без да трогнете никого. Но явява се един вдъхновен поет, като Христо Ботев, който със силата на своята мисъл и своето чувство открива в тези думи нови съотношения и чрез разширяване на тяхното комуникативно и емоционално съдържание превръща обикновеното в необикновено, делничното в празнично, прозата — в поезия. Така се раждат безсмъртните два стиха:

... там буря кърши клонове,
а сабя ги свива на венец,

които и днес са така свежи, така неповторимо нови и така неочаквани като литературно откритие, както и преди близо едно столетие (стихотворението „До моето първо либе“ е публикувано за пръв път във в. „Дума“ — 1871). Затова те са останали ненакърнени от времето и не са загубили нищо от своята прелест — от своята несравнима поетическа сила.

Разбира се, такива стихове могат да пишат само богато надарени поети — само онези, които общуват с гения и имат рядката привилегия да проправят неотъпкани пътища. А знае се, че и у нас, както и навред по света, те са малко на брой, и макар да са увенчани с безсмъртие, не са единствено значимите. Освен тях всяка литература има голям брой много добри, добри и просто даровити поети, които дори и когато не носят никакъв белег на изключителност, заемат неоспорвано място в националното художествено творчество. Без да създават каквито и да било школи и без да слагат начало на литературни епохи, тези поети не се задоволяват да преповтарят достигнатото от техните предходници. И тъкмо доколкото не преповтарят известното, в една или друга степен те откриват нещо ново и неочаквано. Това ново и неочаквано могат да бъдат и още неопозитизирани идеи, и още неизпитани чувства, но при всички случаи това ще бъде и нещо друго: откриване на неизвестни съотношения между известните понятия — съотношения, които изненадват със своята контрастност и необичайност, преосмис-

ляне на думи и съчетания от думи, в резултат на което се разширява тяхното съдържание, нараства тяхното емоционално въздействие и се засилва тяхната естетическа прелест. Изобщо всяко литературно произведение, което има поетическа стойност, в една или друга степен е някакво откритие. И следва да се каже, без страх да се объркат пропорциите, че това важи дори и за стихотворенията на един млад поет като Георги Джагаров, който има сигурни поетически данни, но още не е минал през суровата проверка на времето.

Творческото своеобразие на Георги Джагаров, както обикновено творческото своеобразие на всеки друг поет, се разкрива в няколко насоки (имаме предвид, разбира се, сполучливите му работи). То е в комунистическата идейност и в революционния пламък, в етично-хуманитарните възвращения и в мъжественния лиризм, чужд на всякаква сантименталност, в полемично-разговорната реч и в динамичната форма на неговия стих. И все пак това не е всичко. Това своеобразие се проявява и по друг начин: чрез умението, присъщо на всеки добър поет, да се разкриват нови смислови и емоционални стойности в думите, да се постигат нови асоциативни връзки в тях.

Вземете стихотворението „На Владимир Маяковски“. Колкото и да търсите, в него не ще откриете нищо ново нито в стихосложението, нито в общата идея: със своя ритъм и своя начупен стих то продължава Маяковски, а по замисъл преповтаря много известни изказвания за големия поет. И въпреки това, без дори да бъде между най-добрите творби на автора, на места то звучи като нещо ново, което чуваме за пръв път. Защо? Отговорът на този въпрос ще намерите в самото стихотворение.

Четете:

Не!

Никога няма да бъдеш ти стон
с резец
на гранита изсечен,
повяхнал венец,
агитпропски амвон
за бодри

надгробни речи!

В първия момент, когато сте погълнати от общата идея на творбата, тези стихове може би не ще ви направят особено впечатление. Но ако ги прочетете повторно, в съзнанието ви започват да се отделят някои характерни изрази — „стон с резец... изсечен“, „агитпропски амвон“, „бодри надгробни речи“ — изрази, които отделно и вкупом чрез намеци, полутонове и неочаквани съпоставки разширяват съдържанието на думите и изръгват от тях

такива представи и емоции, които изненадват със своята новост. Така, без да преодолее редица слабости в цялото, поетът е съумял, ръководен от сигурно поетическо чувство, да раздвижи речта, да я освежи и да постигне в отделни места на стихотворението и по-голяма пластичност на образа, и по-голяма сила на внушението.

Този стремеж да се изрази дадена идея чрез търсене на нови съотношения в думите и понятията, е много често явление в поезията на Георги Джагаров. Той се проявява в редица особености, които макар понякога и незабележими, придават неповторимост и индивидуален белег на неговото виждане. Ние ги откриваме в едно на вид случайно свързване на близки и далечни смислови стойности („по-добра от зърното и по-зла от куршума“), в един оттенък на вече известна мисъл, казана от друго („Той предпочел да падне по очи, отколкото да падне на колене“), или в една грижливо отсенена ситуация, създадена чрез съчетаване на трудно съчетаеми величини („... ще стигнеш ти с мотори и ракети... ветровете, които движат с весело безумие невидимата мелница на космоса“). Благодрение на тези особености, които във всички случаи съдържат нещо неочаквано, авторът съумява при сполука да постигне богата асоциативност и богат подтекст и така да каже на читателя много повече, отколкото изглежда на пръв поглед. За такова напрегнато изображение гозорят доста негови стихотворения, но едва ли е необходимо да се сочат всички. Достатъчно е да поменем само няколко, които са и по-значителни като замисъл, и по-завършени като обобщение. Имам предвид „Есен“, „Питам те“, „Облаци“ и „Реплика през масата“.

13

Според една общеприета истина, неоспорвана от никого, силата на характера се проявява не толкова в успеха, колкото в изпитанието. Без да е така общеприето, същото важи, според мене, и за силата на творческото дарование: за нея можеш да имаш цялостна представа само тогава, когато заедно с постиженията сложиш върху везните на преценката и несполуките на автора. Само тогава можеш да бъдеш сигурен, че не ще се поддадеш на измамни илюзии и не ще изпаднеш в едностранчивост. И понеже е така, налага се да се спрем и върху някои такива прояви от творчеството на Георги Джагаров, които възбуждат безпокойство и заслужават по-особено внимание.

Не е необходимо да се казва, че както у всички други художници на словото, така и у Георги Джагаров има приливи и

отливи на вдъхновението. Следователно нищо чудно, че в неговото творчество, наред с много добрите постижения, могат да се намерят образи, които са недостатъчно изразителни, поредици от стихове, които не се свързват с цялото, и не малко стихотворения, които стоят далече под средното равнище на автора. Чудно е обаче друго: чудно е, че у него несъответствието между сполуката и в:сполуката е много по-голямо, отколкото може да се очаква от поет с доказани възможности и доказани изисквания. Поради това читателят е неподготвен за такова несъответствие и като всеки неподготвен човек, при среща с несполуката по-трудно може да превъзмогне в себе си чувството на неудовлетвореност.

Всеки, който следи отблизо съвременната българска поезия, ще се съгласи без никакви уговорки, че Георги Джагаров е между онези млади поети у нас, които се учат творчески от постиженията на миналото и се стараят да се доберат до свой самобитен начин на изява. И следва да се каже, че усилията му не са отишли напусто: той написа вълнуващи стихотворения, значителни по замисъл и емоционална сила, които са указател за една вече очертана творческа индивидуалност. За изненада обаче, въпреки този несъмнен успех, в неговите стихове се срещат не малко чужди интонации, ако не и заети образи. Прочетете стихосбирките му, особено първите две, и вие лесно ще се убедите в това. Без никакво усилие вие ще откриете в тях не малко сигурни отгласи от други поети: от Лермонтов („Мигове“), от Маяковски („На Владимир Маяковски“), от Вапцаров („Дъжд“, „На тебе, сине“ и др.), от Радевски („Предателят“). Нещо повече: при по-внимателен анализ в тях могат да се намерят по-слаби следи и от други художници на словото, с чието творчество поетът е имал по-краткотраен, а понякога и случаен допир.

Разбира се, нелепо е да се иска невъзможното: пряко или косвено влиянието на предходниците са изпитали всички творци — малки и големи — и един млад поет не може да прави изключение. Обаче тук положението е много особено и общият принцип не помага. Особеността се състои в това, че чуждите отгласи са твърде чести и нерядко се намират в стихотворения със самостоятелен замисъл, които имат несъмнена и дори значителна художествена стойност (примери: „На тебе, сине“ и особено „Мигове“). Ще рече, много често ние ги намираме там, където практически и логически тяхната поява е най-малко оправдана. Поради това те внасят известен еkleктизъм в някои образи и ситуации, които иначе носят всичките белези на оригиналност, и със своята вне-

запност изненадват читателя и му причиняват по-голяма досада, отколкото нормално може да се очаква.

Ако посочената слабост беше засегнала само ранните работи на Георги Джагаров („Моите песни“), ние можехме да я отдадем на младостта и да я отменим с мълчание. За жалост по всичко личи, че тя е по-траен недъг, срещу който трябва да се вземат решителни мерки. И все пак за сега тя не е непосредствена опасност за поета. Потвърждение на това е третата му стихосбирка „В минути на мълчание“, в която трудно могат да се намерят преки чужди навеи. За сметка на това обаче тъкмо тази стихосбирка по-нагледно от предходните вади наяве една друга, много съществена слабост на автора, която е по-опасна, защото е по-трайна като явление и главно защото е свързана пряко с неговия начин на виждане и изобразяване — с неговата същност на творец.

Казахме, че поезията на Георги Джагаров изобщо е единна по своето идейно съдържание и е контрастна като художествена изява. С други думи, тя е спонтанна и умозрителна, задушевна и полемична, нежна и сурова едновременно. И това, както видяхме, е оказало въздействие върху всички нейни особености, което значи — и върху нейната стихотворна форма. Нищо чудно следователно, че тази контрастност се е проявила и в друга насока: в честото редуване на сбитост и развърнатост при изграждането на художественото цяло. Обаче тези два начина на изображение, както всяка човешка проява, имат своя вътрешна логика. Те могат да се използват сполучливо в дадени граници, които се определят само от чувството за художествена мяра. Нарушат ли се тези граници, накърнява се вътрешното единство и добродетелта, по силата на диалектичната необходимост, се превръща в порок. Това именно наблюдаваме и в някои от стихотворенията на Георги Джагаров: в резултат на едно постоянно увлечение у него нерядко сбитостта се превръща в търсена лаконичност, а развърнатостта — в многословие. И това може да се види много лесно, стига да се сравнят някои стихотворения, като „Битка“, „Сам“, „Сега е друго“, „Посвещение“ и „Летен ден“ с други, като „Арестуване“, „Размисъл“, „Родина“, „Ден“, „Балада за морето“ и „Събудих се трийсет годишен“ (последните три от стихосбирката „В минути на мълчание“). Докато в първите от тях обобщението се свежда до обикновен афоризъм, който със своята мисловна отвлеченост напомня стихотворна формула, във вторите то нараства по размер и добива вид на публицистическа тирада от вестникарска статия. Така макар да се тръгва в противоположни посоки и външно да се получава

различен резултат, в художествено отношение резултатът е един и същ: и в двата случая накърняването на художествената мяра води до намалена емоционалност, до сухота и неизразителност на образа, а понякога просто до антихудожественост.

14

За да получите нагледна представа за посочените увлечения на поета, спрете се върху две стихотворения от стихосбирката „Лирика“ — „Сега е друго“ и „Родина“. Първото от тях е реплика от монолога на Хамлет „Да бъдеш или да не бъдеш“, а темата на второто не се нуждае от обяснение — тя се съдържа в заглавието.

Осмислени и одухотворени от гения на Шекспир, знаменитите думи на датския княз то бе or not to be вече няколко столетия се чуват от сцените по четирите географски посоки на света. Чрез театъра и чрез литературата те стигнаха до всички културни хора, за да споделят с тях съмненията на човека от английското възраждане. И понеже художественото slozo носи особено очарование и обладава особена сила на въздействие, тези съмнения продължават да занимават нашия ум и да вълнуват нашето въображение, макар да ни разкриват една истина, която не отговаря на епохата ни и на сегашното ни духовно състояние. Ако искаме да намалим очарованието на тази надживяна истина и да ѝ противопоставим успешно нашата непоколебимост и нашата увереност в бъдещето, необходимо е да я развенчаем в онази област, където тя е най-силна. А това е областта не на мисълта изобщо, а на поетическата мисъл — областта на емоцията и на естетическото възприятие. Едва ли някой е имал по-ясно съзнание за тази необходимост от Маяковски, който с последните два стиха на своето стихотворение „На Сергей Есенин“ обезсилил предсмъртните думи на своя събрат (стихотворението му е писано по случай самоубийството на поета), като им противопостави едно оптимистично схващане за живота и смъртта, изразено с равностойна емоционална сила. Така би постъпил всеки творец — така трябваше да постъпи и Георги Джагаров, който в някои други отношения, както видяхме, се учи от авторч на „Хубаво“. Обаче не толкова поради неразбиране, колкото поради проявена творческа слабост, той е погледнал на задачата и по друг начин: свел е поетическите си възражения до необоснован довод от чисто рационален характер. А такъв довод няма качествата на естетическа нагледност и не въздейства в желаната насока — не въздейства емоционално.

След малък увод от два стиха, с който започва стихотворението „Сега е друго“, авторът казва:

Сега са други хората
и времената други.

И продължава:

„Да бъдеш?“
„Да не бъдеш?“ —
днес
това са глупави терзания
и ние ги решаваме
на кратки заседания
или в беседи до зори
със верните съпруги.

И това е всичко. Както се вижда, авторът не само не е успял да се извиси емоционално, за да изгради възражението си на поетическа основа, а тъкмо напротив — повторил е някои общи места и е слязъл до баналното. При това положение, художественото погледнато, разговорът е прекъснат преди да е подет. И резултатът, разбира се, е печален: десетина сухи и маниерно лаконични стиха, в които не се добавя никаква поетическа топлина. Такива стихове не убеждават никого, но хвърлят в досада всеки, който има отношение към поезията.

По друго нещо представлява стихотворението „Родина“. Общо взето то започва добре: замисълът е ясен, стихът стегнат, образността е съдържано пестелива. Така още в първия момент доверието на читателя е спечелено без видими усилия. Обаче някаква неочаквана словоохотливост обхваща автора тъкмо в един момент, когато нормално трябва да се допусне, че Рубикон е преминал. И от един път като изневиделица ви връхлита някакъв луд порой от думи, за да ви покаже уж какъв е светът на поета, сиреч — каква е нашата социалистическа родина:

С тъмни нощи
и слънчеви дни,
с луди пътища,
с фабрики,
с ниви безкрай,
с гордо знаме, което не мре,
с най-ужасния ад,
с най-щастливия рай,
с бели хълми
и черно море,
с гръмотевици,
с капещи листи,
с покой,
с вдъхновено за подвиг лице. . .

Не ще и дума, трудно е да се приемат за сполука двата стиха — „с гордо знаме, което не мре“ и „с вдъхновено за подвиг лице. . .“ (вдъхновено лице на „този свят“), и още по-трудно е да се разбере какъв е

точният смисъл на други два: „с най-ужасния ад, с най-щастливия рай“. Но бедата не е в тях — такива неща могат да се намерят в сполучливи творби и на по-значителни автори. Основната беда е другаде: в многословието. И действително, приведените стихове не се оправдават от съдържанието на творбата и не допринасят нищо за нейната форма. Те са обикновен словесен фойерверк, с който авторът не толкова цели да постигне художествено въздействие, колкото да смае читателя и да му каже: виж на какво съм способен. Като всеки външно привнесен елемент, те играят не функционално-съдържателна, а формално-украсителна роля. И понеже художественото произведение не е парад на думи, а вътрешно единна проява на ума, чувството и въображението, такива стихове по начало накърняват целостта на обобщението.

И тъй търсеният лаконизъм на стихотворението „Сега е друго“ и публицистическото многословие на „Родина“ в края на краищата водят към един и същ резултат: към намаляване на художественото въздействие. И това важи, разбира се, не само за тях — в една или друга степен то важи и за всички изброени стихотворения, засегнати от същите недъзи в изображението.

15

Тук неизбежно се налага въпросът: как да обясним тази слабост в поезията на Георги Джагаров? Да я отдадем ли на случая? Мисля, че нямаме никакво сериозно основание за това.

И в поезията, както и изобщо в живота, никой не е застрахован от случайните несполуки. Това важи за всички художници и още повече за един млад поет, който се мъчи да не върви по утъпканите пътища на шаблона. Посочените стихотворения обаче, колкото и различни помежду си, разкриват такива слабости, които са еднородни и се повтарят с подчертана закономерност. Затова тук са налице не случайни несполуки, а едно повече или по-малко трайно явление. И това явление може да се обясни не много трудно, стига да се вземат под внимание някои особености на твореца.

Без никакво съмнение Георги Джагаров е даровит и умен автор, който има какво да каже и често умее да го каже по свой начин. Той съзнава своите възможности, гордее се с тях и нещо повече — мълчаливо ги изтъква. Това особено ясно личи в неговите литературни статии, които правят впечатление не само с острата мисъл и повишения емоционален тон, но и със своята театрална показност. Макар не винаги така очевидно, същото намираме и в неговата поезия. Ще рече, поетът търси новото не

само чрез разкриване на своето мисловно и емоционално състояние, което е единственият правилен начин, а и чрез външна нагласа, което е погрешно. Поради това той не само казва, а понякога и показва, не само търси оригиналното, а понякога започва да оригиналничи. Така той засилва до крайност някои особености на своята творческа изява, в резултат на което от умението да се мисли пестеливо се стига до маниерна лаконичност, от желанието да се използва богатството на речта — до сухо словоборство. Ето защо, когато четеш някои негови стихотворения, като посочените, добиваш впечатление, че си на театър и гледаш актьор, който преиграва. А не е потребно да се напомня, че онзи, който преиграва, е по-близо до зрелището, отколкото до изкуството.

Разбира се, трудно е да се каже дали Георги Джагаров има съзнание за причините, които често го държат под неговото равнище, и дали ще си направи от тях някои изводи. Обаче що се отнася до получените обезпокоителни резултати, той е имал случай да покаже, че не се е заблуждавал прекомерно. Косвени доказателства за това могат да се намерят и в неговите книги.

Казах, че стихосбирката „Лирика“ съдържа цикъла „Сърце зад решетките“, който обхваща значителен брой стихотворения от първата стихосбирка на поета — „Мои́те песни“. Този цикъл, който има антологичен облик и представлява по същина кратка творческа равносметка, не включва почти нито една от ранните маниерни творби на поета. Това показва, че авторът е забелязал своите увлечения и е направил една много трезва преценка на създаденото. Нещо повече: общото значително равнище на самата стихосбирка „Лирика“, въпреки не малкото увлечения (някои вече посочени), даваше известно основание да се мисли, че се върви към преодоляване на една забелязана съществена слабост. Но тези очаквания не се оправдаха. Третата стихосбирка на поета „В минути на мълчание“ показва за лишен път, че най-трудно е да постигнеш победа над себе си. И действително, макар да съдържа някои от най-добрите творби на поета, с които той ще остане в нашата лирика, тази стихосбирка е пострадала много от посочения творчески недъг. Този път са принесени в жертва не само отделни стихотворения, а и цели цикли: циклите „В минути на мълчание“ (от който е взето общото заглавие), „Ден“ и до известна степен „Малко е да обичаш“. Какво показва всичко това? То показва, че търсената ефектност, която изпреваря настроението и образа, за да внесе сухота и неубедителност в изображението, все още

хвърля дебела сянка върху творчеството на Георги Джагаров. И може да се каже, колкото и да изглежда невероятно, че тази опасност никога не е била по-очевидна от сега, когато поетът навлиза в своята творческа зрялост — сега, когато тя е и най-малко очаквана, и най-малко оправдана.

*

Можем да кажем, че Георги Джагаров е между щастливите от онова поколение наши поети, което се изяви в десетлетието след победата. Той беше забелязан още при първата си поява и получи една оценка, на каквата не се е радвал нито един от неговите връстници. Тази оценка, която стана причина да се преиздаде стихосбирката „Мои́те песни“, изглеждала неочаквана и в първия момент можеше да се сметне за случайно благоволение. Но, разбира се, във всичко това нямаше никаква случайност. Напротив, с един доста сигурен усет, без да се поддават на увлечение, читателите доловиха в стиховете на младия поет нещо ново, което нямаше у другите. В неговите усилия да търси свой начин на поетическа изява и да утвърждава завоеванията на нашия свят, без да изпада в разхубавяване и конюнктурна нагласа, те видяха едно обещание пред бъдещето. И мисля, че техните очаквания не бяха измамни. Георги Джагаров написа редица стихотворения като „След разпита“, „Към родината“, „Гора“, „Есен“, „Питам те“, „Ще си отидеш“ и още някои, които очертават едно дарование със свой творчески облик и са между сигурните сполуки на днешната ни лирика. За жалост обаче, с изключение на тези сполуки, другите му стихотворения, повече или по-малко са засегнати от порока на многословието и търсения лаконизъм. Ето защо у него се получава неочаквано голяма разлика между безспорното и спорното, между сполуката и несполуката. Тази разлика внася в неговата поезия непропорционалност, раздвоение и една особена творческа несигурност. Затова можем да кажем, че въпреки много добрите си постижения, които му осигуряват едно от най-добрите места в нашата млада лирика, Георги Джагаров не е стигнал до равнището на своите възможности и своите изисквания. Ако желасе наистина да стигне това равнище, за да устои срещу суровата присъда на времето, той трябва да се бори непрекъснато срещу показната маниерност и срещу суетната увереност на преуспелия, която по всяко изглежда не му е съвсем чужда. Тръгне ли по този единствено правилен път — само тогава утрешният му по-голям и траен успех ще бъде сигурен.